

TA'LIM TIZIMIDA O'QUVCHILAR O'RTASIDA DEVIANT XULQ- ATVORNING SHAKLLANISHI VA UNI OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Hasanova Husnidaxon G'ulomovna

Fargona viloyati Quva tumani 5- maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktab tizimida o'quvchilar o'rtasida deviant xulq-atvorning shakllanish sabablari, uning psixologik omillari hamda oldini olishning samarali usullari yoritilgan. Shuningdek, oila, maktab va ijtimoiy muhitning ushbu jarayondagi o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: deviant xulq-atvor, o'quvchi, psixologiya, ijtimoiylashuv, agressiya, stress, tarbiya, profilaktika, maktab psixologi, xulq buzilishi.

KIRISH

Deviant xulq-atvor — bu jamiyatda qabul qilingan me'yor va qoidalardan chetga chiqadigan xatti-harakatlar tizimidir. Maktab muhitida bunday xulq-atvor o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabati, tengdoshlari bilan muloqoti va umumiy ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Psixologik nuqtai nazardan deviant xulq-atvor murakkab va ko'p omilli hodisa hisoblanadi. Unga oilaviy muhitdagi muammolar, ota-ona nazoratining yetishmasligi, emotsional zo'riqish, tengdoshlar bosimi, internet va media ta'siri hamda shaxsiy psixologik xususiyatlar sabab bo'lishi mumkin.

O'quvchilarda deviant xulq-atvorning shakllanishi ko'pincha erta yoshdan boshlanadi. Agar bola e'tiborsizlik, qo'llab-quvvatlash yetishmasligi yoki doimiy nizolar muhitida o'sayotgan bo'lsa, unda agressivlik, beparvolik va ijtimoiy qoidalarga qarshilik kuchayishi mumkin. Albert Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, bolalar xulq-atvorni kuzatish va taqlid qilish orqali o'zlashtiradilar. Shu sababli salbiy model (zo'ravonlik, agressiya) bilan ko'p duch kelish deviant xulqning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Maktab muhitida deviant xulqning oldini olish uchun eng avvalo ijobiy psixologik muhit yaratish muhimdir. O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida ochiq muloqot, hurmat va hamkorlik tamoyillarini mustahkamlash zarur. Maktab psixologi deviant xulqni erta aniqlash va korreksiya qilishda asosiy rol o'ynaydi. U diagnostika o'tkazish, individual suhbatlar tashkil etish hamda psixologik treninglar orqali o'quvchining xulqini ijobiy tomonga yo'naltiradi.

Profilaktika choralaridan biri sifatida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish mashg'ulotlari qo'llaniladi. Bu mashg'ulotlar o'quvchilarda empatiya, muloqot madaniyati va konfliktlarni tinch yo'l bilan hal etish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega. Sport, san‘at, to‘garaklar va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish o‘quvchilarning salbiy xulqdan uzoqlashishiga yordam beradi. Oila bilan hamkorlik deviant xulqning oldini olishda eng muhim omildir. Ota-onalarning farzandga e‘tibori, nazorati va qo‘llab-quvvatlashi bola xulqining barqaror shakllanishiga xizmat qiladi. Voyaga yetmaganlar o‘rtasida xulq-atvor profilaktikasini samarali tashkil etishda ommaviy axborot vositalarining, xususan televideniye va ijtimoiy tarmoqlarning o‘rni katta ahamiyatga ega. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘smirlar va yoshlar axborot olishda eng ko‘p foydalanadigan manbalardan biri televideniye hisoblanadi. Shu bois ijtimoiy reklama va targ‘ibot ishlari orqali ularning ongiga ijobiy g‘oyalarni singdirish muhimdir. Ijtimoiy reklama mehnatni qadrlash, maqsadga intilish, halollik va ijobiy hayotiy qadriyatlarni targ‘ib etib, yoshlar motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi hamda jamiyatda sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga yordam beradi. Deviant xulq-atvorning oldini olishda eng samarali yo‘l — bu maqsadga yo‘naltirilgan tarbiyaviy ta‘sir hisoblanadi. Chunki faqat huquqiy choralar ko‘pincha hodisa sodir bo‘lgandan keyin qo‘llaniladi, profilaktika esa shaxs ongida erta shakllanishi kerak bo‘lgan jarayondir. Shu sababli huquqiy va axloqiy tarbiya bolalikdan boshlab tizimli ravishda olib borilishi, ularning e‘tiqodi va hayotiy qarashlariga singdirilishi lozim.

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklar, jumladan axloqsiz xatti-harakatlar yoki jinoyatlar, ko‘pincha ularning ijtimoiy muhitda ko‘rgan va guvoh bo‘lgan holatlari bilan bog‘liq bo‘ladi. Oiladagi nosog‘lom muhit, kattalarning salbiy xulq-atvori, beparvolik yoki nazoratning yetishmasligi bolalarning noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, tarbiya jarayonida ishtirok etuvchi barcha subyektlar — ota-onalar, o‘qituvchilar, tarbiyachilar va jamoat tashkilotlari hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, oilaviy muhit bolaning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Oilada axloqiy qadriyatlar yetarli darajada shakllanmagan bo‘lsa yoki kattalar tomonidan salbiy xatti-harakatlar kuzatilsa, bu holat voyaga yetmaganlar xulqiga bevosita ta‘sir qiladi. Shu sababli jinoyatchilikning oldini olishda eng avvalo oilaviy tarbiya muhitini sog‘lomlashtirish va milliy qadriyatlarga moslashtirish zarur hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari ham shuni ko‘rsatadiki, voyaga yetmaganlar o‘rtasidagi huquqbuzarliklarning sezilarli qismi ota-onaning befarqligi, oiladagi kelishmovchiliklar yoki kattalar nazoratining yetishmasligi bilan bog‘liq. Demak, deviant xulq-atvorning oldini olishda kompleks yondashuv — ya‘ni oila, ta‘lim muassasalari va jamiyat hamkorligi asosida tizimli tarbiyaviy ishlar olib borish eng muhim omillardan biridir.

O‘smir yoshdagilarga xos xususiyat shundaki, tashqi jihatdan va o‘z da‘volariga ko‘ra bu katta yosh, ichki xususiyatlari va imkoniyatlariga ko‘ra esa, ular hali bola. O‘smirlarning erkalashga, o‘ziga e‘tibor berilishiga moyilligi, o‘yin qaroqligi mana

shu bilan bog‘liq. Shu bilan birga o‘smirlarda o‘zining katta yoshli bo‘layotganligini his etish bilan birgalikda ong, o‘z qadriyatini his etish, jinsiy mansubligini anglash uyg‘onadi va faol shakllanadi. O‘smirlik yoshi o‘zida har xil ruhiy jarohat yetkazadigan omillar ta‘siriga tutish xavfi yuqori darajada bo‘lgan shart-sharoitlar jamini ham ifodalaydi. O‘tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar ma‘lumotlar buyicha o‘sonalar o‘rtasidagi urush-janjallar, o‘smirning nuqtainazariga ko‘ra ularda o‘smirni va atrofdagilarni kamsitadigan nuqsonlarning mavjudligi, o‘smirga nisbatan haqoratlovchi munosabat bo‘lish, unga ishonmaslik yoki uni hurmat qilmaslik mana shunday kuchli ta‘sir ko‘rsatadigan omillardandir.

Bularning barchasi bolalar va o‘smirlarning ijtimoiylashuvi jarayonini qiyinlashtiradi va mana shu asosda ularning hulq-atvorida har xil chetga chiqishlarni keltirib chiqaradi. O‘smir huquqlari o‘zida butun insoniyatning qadr-qimmatini mujassam etadi. Bu degani bolalik - inson shaxsining rivojlanishida noyob, muhim davr demakdir. Inson huquqlari avvalo, bolalar huquqlaridan boshlanadi. Har qanday jamiyat va barcha insoniyatning kelajagi o‘ta yuqori darajada yosh avlodning moddiy va jismoniy rivojlanish darajasiga, uning inson huquqlarini shaxs va jamiyat hayotidagi roli va ahamiyatini tushunishiga, shuningdek, o‘z taqdiri hamda o‘z harakatlari uchun ma‘suliyatiga bog‘liq.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, deviant xulq-atvorni bartaraf etish kompleks yondashuvni talab etadi. Oila, maktab va jamiyat hamkorligi, psixologik profilaktika va ijobiy tarbiya orqali o‘quvchilarning sog‘lom ijtimoiy va psixologik rivojlanishini ta‘minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
2. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent, 2019.
3. Shoumarov G‘.B. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2018.
4. Albert Bandura. Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi.
5. Edwin Sutherland. Deviant xulq nazariyalari.
6. Каримова Л.И. Социальная психология и реклама: Учебное пособие для вузов. Т.: Издательскополиграфический творческий дом им. Г.Гуляма, 2004. С. 20.
7. Giddens E. Sotsiologiya. Toshkent – Sharq, 2002.
8. B.A.Aliyev., G‘.Rafiqov., T.Sultonov., M.Mullajonova., B.Rahmonov. Sotsiologiya. O‘quv qo‘llanma. - T.: 2005,120-127 b 5. [http:// www.sociologu.ru](http://www.sociologu.ru).